

УДК 811.112.2'367:821.161.2'6(092)

DOI 10.3165/2520-6966-2019-13f -96-215-221

Г. М. Вакуленко

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови

та методики її навчання Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Функціонально-стильові особливості речень з однорідними членами в романах Івана Багряного

У статті розглянуто структурно-семантичні особливості однорідних членів речення, ужитих у художньому мовленні романів Івана Багряного. Увага акцентується на тому, що однорідні компоненти використовуються автором як вагомий елементи для створення портретів, змалювання пейзажів. Визначено, що в ідіолекті письменника найтиповішими є дієслівні однорідні ряди, якими автор передає динаміку оповіді, конкретизує, створює описові картини. Активно функціонують прикметникові однорідні ряди, які репрезентують яскраві атрибутивні характеристики осіб, предметів, просторових понять, явищ природи. Менш уживана в аналізованих романах іменникова однорідність, яка підкреслює масштабність зображуваного. Особливої стилістичної виразності така однорідність набуває в ролі метонімії, коли навмисна актуалізація найважливіших, на думку автора, слів, фокусування на них уваги надає контексту живорозмовних інтонацій. Окреслено основні функціонально-стильові вияви речень із однорідними членами в досліджуваних текстах. Аналіз показав, що цікавим стилістичним явищем у розглянутих романах є відокремлення однорідних компонентів, яке привертає увагу, акцентує на ознакових характеристиках особи чи предмета. Виявлено, що парцельовані однорідні присудки виконують емоційно-експресивну функцію, а парцельовані другорядні члени речення доповнюють, уточнюють певну інформацію. Загалом, речення з однорідними членами в ідіолекті Івана Багряного підпорядковані естетичним настановам письменника, постають засобом художньої інтерпретації його ідіостилію, актуалізують інформацію, увиразнюють напружену, високохудожню оповідь, надають їй ознак оригінальності.

Ключові слова: однорідні члени речення, однорідні компоненти, метафоризація, парцеляція, повторення, відокремлення, ідіолект Івана Багряного.

Синтаксичні засоби наділені величезними експресивними можливостями, що виявляються у здатності їх стилістично варіюватися, передаючи найтонші відтінки думки, посилюючи виразність та оригінальність мови.

Над проблемами експресивного синтаксису як окремого напрямку синтаксичних досліджень в українському мовознавстві плідно працюють

Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, І. Завальнюк, А. Загнітко, Н. Кондратенко, Н. Конопленко, Н. Ладиняк, Н. Сологуб та інші вчені. На думку лінгвістів, саме засоби експресивного синтаксису є універсальними складовими конструювання будь-якого художнього тексту [4, с. 268; 6, с. 112]. Єдність комунікативно-прагматичної й естетичної функцій авторських текстів певною мірою зреалізують й однорідні члени речення як експресивні синтаксичні конструкції, які входять до системи образних засобів, формують художній образ.

Одним із найвизначніших представників української діаспори, якого можна вважати найактивнішим творцем національної мови, є Іван Багряний. Герої його романів постають перед читачами яскравими, оригінальними, неповторними особистостями, що мають не лише безсмертну душу, а й самобутній національний характер. Мова творів письменника чітка, відшліфована як у граматичному, так і в стилістичному аспектах, зрозуміла для сприйняття читачем.

На сьогодні вже достатньо широко проаналізована творчість Івана Багряного, зокрема, в літературознавчому аспекті. Мова художньої прози письменника стала об'єктом дослідження М. Братусь, І. Завальнюк, Г. Маклакової, Н. Сологуб, А. Ярової та інших мовознавців. Лінгвісти насамперед звернули увагу на семантичну структуру індивідуально-авторських метафор, епітетів, символів, на зв'язок мовного стилю з біблійними джерелами.

Естетичні функції романів Івана Багряного розглядали Л. Денисенко, Л. Копейцева, Н. Ладиняк, Л. Марчук, О. Чехівський. Але, на наш погляд, ця тема не вичерпана остаточно, синтаксичні конструкції з однорідними членами речення в художньому мовленні романів Івана Багряного потребують додаткової уваги з погляду функціонально-стилістичного, що й робить тему нашого дослідження актуальною.

Мета статті – проаналізувати структуру й семантику речень, ускладнених однорідними членами, окреслити функціонально-стильові особливості рядів однорідних компонентів як основних засобів художньої інтерпретації ідіолекту Івана Багряного.

Романи І. Багряного визначаються важливою художньо-естетичною цінністю, актуальною й для нашого сьогодення проблематикою, усією ідейно-образною структурою, спрямованою на утвердження двох цінностей – національних і загальнолюдських. Художнє мовлення аналізованих романів презентує досить широку палітру експресивних синтаксичних побудов, важливе місце з-поміж яких посідають конструкції з однорідними членами речення.

Як відомо з теоретичних джерел, одним із засобів ускладнення синтаксичної структури речення є однорідні компоненти. У сучас-

ному українському мовознавстві вже виробилося традиційне бачення цієї синтаксичної категорії, проте кожен лінгвіст робить акцент на найбільш важливих ознаках.

На думку П. Дудика, однорідні члени речення – це члени речення, які різняться семантично, з'єднані між собою сурядним, безсполучниковим чи сполучниковим зв'язком, а з іншими членами – підрядним синтаксичним зв'язком, виконують однакову синтаксичну функцію, відповідають на те саме питання і найчастіше вимовляються інтонацією переліку [5, с. 191].

Подібне трактування знаходимо в К. Шульжука, який наголошує на таких особливостях однорідних членів речення:

- займають позицію одного члена речення;
- пов'язуються з одним і тим самим членом речення підрядним зв'язком;
- поєднуються між собою сурядним зв'язком;
- здебільшого виражаються однаковими частинами мови;
- переважно виражають однотипні поняття [10, с. 153].

Однорідними можуть бути всі члени речення – як головні, так і другорядні, напр.: *Утікають ліси, і пустелі, і гори...* [3, с. 55] – однорідні підмети; *Ешелон вилетів до синього моря і зі скрегогом став* [3, с. 32] – однорідні присудки; *Все більше було туги і безоглядної рішеності на щось надзвичайне у власника того понурого голосу і тих мерехтливих очей* [3, с. 60] – однорідні додатки; *Віз, заколисуючи, екзальтованих пасажирів десь в невідомий і вимріяний, казковий рай, в дивне золоте ельдорадо* [3, с. 34] – однорідні означення; *На команду варта заметушилась навколо порожнього ешелону і по всій території* [3, с. 36] – однорідні обставини.

Основними засобами вираження однорідності у блоці однорідних членів є інтонація та сполучники сурядності. Способи поєднання однорідних членів можуть бути різні: лише інтонацією, без сполучників, лише сполучниками сурядності, а також комбіновано – безсполучниковим і сполучниковим зв'язками, напр.: *Широкими і незграбними літерами було написано* [2, с. 189]; *Фантастичні, реальні, дивовижні аксесуари нерозшифрованої жаскої легенди – таємничої легенди про зникнення душ* [2, с. 3]; *Він був глибоко інтелігентною людиною, тихою, спокійною і непохитною, фундаментальною в своїй вірі* [3, с. 154].

Нами спостережено, що в художньому мовленні розглядуваних романів І. Багряного однорідні члени речення постають як вагомі елементи для створення портретів, змалювання пейзажів. А їхня важливість полягає в тому, що вони підкреслюють найбільш зна-

чущі ознаки змальовуваного в певному тексті явища чи дії. Наприклад: портретний опис: **Монументальний, кремезний і могутній, як сама земля, коваль Чумак** [2, с. 11]; **Сидить тиха, задумана, стискає руками маленький папірець** [2, с. 5]; **У бриджах і гімнастерці кольору хакі, шкіряних крагах, з планшеткою через плече, з маленькою валізою в руці** – він стояв і посміхався, стріпнувши буйним руським чоботом [2, с. 10]; опис рідного краю: **Через гори високії, через води глибокії, через краї чужі несходимі мчить воно ластівкою...** [2, с. 2]; **Вони поїхали на обмин, через Гребенюкову греблю, через величезну Сінну площу геть до ливарні, що маячила за міським парком** [2, с. 24]; **Шеренгою, як і колись, над центром височіли церкви – Успенська, Спаська, Миколаївська, Собор, Юр'ївська** [2, с. 24]. Як бачимо, заявлені однорідні компоненти, надаючи синтаксичній конструкції стилістичної виразності, підкреслюють найважливіші ознаки, постають живими, динамічними, тонально рівними і водночас розлогими.

Як ми помітили, найтиповішими однорідними рядами у мовотворчості письменника є дієслівні ряди, якими Іван Багряний передає динаміку оповіді, пожвавлює, конкретизує, створює описові картини тощо. Наприклад: **Вони терплять дивні пригоди, перемагають страхітних потвор, Зміїв Гориничів, драконів і відьом, визволяють один одного з біди та з неволі** [2, с. 35]; **А оце вже нове – кукурудзяний чагарник підходить аж до двору, а потім переступав через парканчик і заповнював собою весь двір, обступивши хату щільним муром** [2, с. 30]; **Мов ужалений, начальник підскочив, вихопив пістоля і стрибнув до вагона, – порожньо** [3, с. 93]; **Кинули роботу, підписали контракти на Далекий Схід, дістали підйомні, сіли й поїхали. Шукав води, пив і йшов далі** [3, с. 130].

Досить продуктивні в досліджуваному масиві й прикметникові однорідні ряди, за допомогою яких автор відтворює яскравість атрибутивних характеристик осіб, предметів, просторових понять, явищ природи, як-от: **Уявлюваний замученим каторжником, обдертим, і худим, і нещасним, він тим часом мав вигляд гордої, сильної й високопоставленої особи** [2, с. 15]; **А тоді перевела очі на своїх синів і довго дивилася на них диким, страшним поглядом – повним здивування, жаху, відчаю, жалю й кричущого невисловленого запитання "хто?"** [2, с. 29]; **Я не знаю всіх подробиць про вас, але знаю, що про вас ходить багато фантастичного, дикого, неймовірного** [2, с. 42]; **І купували його скільки хотіли тепер: купували гармонійки і гармонії, свистілки і сопілки, купували**

вибагливі дрібнички – дерев'яні, паперові, глиняні, ликові, розмальовані, випалені, різьблені генієм вятської російської цивілізації [3, с. 51]; *Над чагарником височів лапатий, розлогий клен біля хлівця* [2, с. 31].

Менш уживана у розглядуваних романах іменникова однорідність, яка підкреслює масштабність зображуваного. Домінують у досліджуваних матеріалах конструкції з однорідними підметами і додатками, напр.: *Тож не хмари, то казкові баскі коні, і вичитані з книжок горбаті верблуди, і фантастичні слони і кораблі* [2, с. 33]; *Згадали свої пригоди хлоп'ячі, своє мисливство, своє рибальство* [2, с. 33].

Особливої стилістичної виразності іменникова однорідність набуває в ролі метонімії. Як відомо з наукових джерел, метонімія – це перенесення лексичного значення на основі суміжності позначуваних понять. Наприклад: *Камера, стіни заходились від реготу* [2, с. 450]; *Але "тюрма, автоматчик, акус жадібно ловили непевну чутку і вірили в неї"* [2, с. 510]; *Тюрма була не в силі відпекатись галюцинації, відчаю, психозу, що зринули для цілої камери* [2, с. 406].

Як бачимо, зосередження уваги на найважливіших моментах і надає контексту живорозмовних інтонацій. За допомогою метонімії автор уподібнює всіх людей, знеособлює їх, підкреслює, що в'язні – одне ціле – *"арештантська збірна душа"* [2, с. 372], *"камера завмирала, впокорена цією людиною"* [2, с. 361].

Цікавим функціонально-стильовим виявом речень з однорідними компонентами в художньому мовленні романів є відокремлення однорідних членів речення і їх постпозиційне розташування, що привертає увагу, акцентує на ознакових характеристиках особи, предмета чи явища, напр.: *Мов на команду, хлопці звелись, – чотири бравих гульвіси, чотири синьооких пройдисвіти, кремезні, вигартовані вітрами, негодами та мандрями, злютовані короткою, але міцною дружбою, що на неї нагло так хтось замірився; чотири товариші – шукачі пригод, незнаних країн і ліпшої долі!* [3, с. 77]; *Старий Чумак, бронзовий і мускулястий, дивився просто кожному в очі примружено і посміхався* [3, с. 2]; *Паперова горошинка, просякла потом, притиснена пальцем до долоні, проміниться в серці так, як колись той образ Божої Матері* [2, с. 169]; *І життя повертається, розганяючи темряву, розсуваючи понурі цементові мури* [3, с. 69]; *Шість рядів арештантів звелися на ноги і стали щільно, ставши під одну стіну, утворивши прохід для чергового* [2, с. 95].

Мова творів Івана Багряного виявляє інтенцію до активного парцелювання однорідних членів речення. Як видно з проаналізованого фактичного матеріалу, найактивніше зазнають парцеляції однорідні присудки чи однорідні головні компоненти односкладних речень, напр.: *Це він тут лежав місяці, а може й роки, чекаючи на нього, чекаючи свого призначення. І дочекався* [1, с. 57]; *По голому кряжу, по становуку, вигналися три вершини черідкою. І стали* [1, с. 60]; *Чекаючи їх, Григорій нікуди не ходив уже, а сидів з самого ранку на призьбі і виглядав. І хвилювався* [1, с. 74]; *Вони всі дуже поспішали. Майже бігли* [1, с. 254]; *В ерюкоті коліс зринає пісня, важка, бурлацька. І наростає, наростає...*[1, с. 25]; *Ну відтоді і почалося. І поперло. І погнало!* [1, с. 45].

Таке парцелювання однорідних присудків, на нашу думку, допомагає письменникові не тільки увиразнити головне, а й надати потрібної спрямованості, тональності усьому текстові, створити ефект динамізму, стрімкості подій, що відбуваються. Іншими словами, парцельовані однорідні присудки виконують у художньому контексті передусім емоційно-експресивну функцію.

Нами спостережено, що досить часто Іван Багряний повторює присудок. Парцеляція повторюваного присудка не лише акцентує на його семантиці, а й стилістично розширює предикат основної частини, поглиблює її зміст, створює емоційний ефект [8, с. 47–48]. Наприклад: *Ось туди все цей мчить. Мчить без віддиху і без оглядки* [3, с. 32]; *Так він ішов і трудився через усю землю. Ішов і сіяв, ішов і сіяв* [2, с. 44]; *Незабаром стежка пішла вниз. Пішла вглибину* [2, с. 97].

Не меншу тенденцію виявляють у художньому мовленні І. Багряного і парцельовані другорядні члени речення, які наділені високою, граматичною самостійністю і особливим семантичним навантаженням: *Десь нагло розітнувся далекий рев. Лютий і страшний* [3, с. 61]; *Ніч. Чорна, безмежна ніч* [3, с. 23]; *Випив Григорій. Спирт, вогненний, та чомусь гіркий* [3, с. 23]; *Але вони – співаки – бачили за тим усім таки село. Широке село. Українське село. Рідне їхнє! Квітуче. Зворушливо гарне* [3, с. 237]. Як бачимо, парцельовані однорідні другорядні компоненти виступають у функції доповнення, уточнення і навіть емоційного виділення певної інформації.

Отже, ряди однорідних членів речення у романах Івана Багряного постають засобом художньої інтерпретації його ідіолекту. Поєднання різних однорідних компонентів, неоднакових форм їхнього вираження дає змогу авторові нагромаджувати певні якості

висловлення, художньо забарвлюючи його. Найчастіше однорідні компоненти перебувають у синонімічних відношеннях, поєднуються сполучниковим, безсполучниковим і комбінованим зв'язками, зазнають парцелювання, повторення, синтаксичного відокремлення і набувають стилістично-виразних ознак метонімії.

Конструкції з однорідними членами речення в художньому мовленні Івана Багряного підпорядковані естетичним настановам письменника, актуалізують інформацію, увиразнюють напружену, високохудожню оповідь, надають їй ознак оригінальності.

Література

1. Багряний І. Сад Гетсиманський: роман. Харків: Фоліо, 2017. 570 с.
2. Багряний І. Тигролови: роман. Харків: Фоліо, 2015. 364 с.
3. Гуйванюк Н. Експресивний синтаксис: досягнення і проблеми. *Актуальні проблеми синтаксису*: матеріали Міжнар. наук. конф. (19–21 жовт. 2006 р.) Чернівці: Рута, 2006. С. 267–275.
4. Дудик П. С., Прокopcук Л. В. Синтаксис української мови: підручник. Київ: ВЦ "Академія", 2010. С. 191.
5. Ермоленко С. Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження. *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 112–125.
6. Жуковський Г. М. Багряний І. Вибрані твори. Київ: Книга, 2007. 636 с.
7. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис: монографія. Донецьк: ДоНУ, 2001. 662 с.
8. Конюхова Л. І. Явище парцеляції в мові сучасних засобів масової комунікації: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 1999. С. 47–48.
9. Ладиняк Н. Б. Експресивні синтаксичні структури у художньому тексті (на матеріалі творів Івана Багряного). *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський: Абетка–Нова. 2005. Вип. 11: у 2 т. Т. 2. С. 109–117.
10. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник. Київ: Академія, 2004. С. 153.

References

1. Bahrianyi, I. (2017). *Sad Hetsymanskyi* [Sad Gethsemane]: roman. Kharkiv: Folio [in Ukraine].
2. Bahrianyi, I. (2015). *Tygrolovy* [Tigrolovi]: roman. Kharkiv: Folio [in Ukraine].
3. Huivaniuk, N. (2006). *Ekspresyivnyi syntaksys: dosiahnennia i problemy. Aktualni problemy syntaksysu*. [Expressive syntax: achievements and problems]: materialy. *Mizhnar. nauk. konf., 19-21 zhovt r.*: Chernivtsi: Ruta., 267–275 [in Ukraine].
4. Dudik, P., Prokopchuk, L. (2010). *Syntaksys ukrainskoi movy*. [Syntax of the Ukrainian language]: Pidruchnyk. Kyiv: VTs "Akademiiia" [in Ukraine].
5. Yermolenko, S. (2005). *Linhvostylistyka: osnovni poniattia, napriamy y metody doslidzhennia*. [SLinguostylistics: basic concepts, directions and methods of research]. *Movoznavstvo*. 3–4, 112–125 [in Ukraine].

6. Zhukovskiy, H. (2007). Bahrianyi I. *Vybrani tvory*. [Selected Works]. Kyiv: Knyha: Book [in Ukraine].

7. Zahnitko, A. (2001). *Teoretychna hramatyka ukraïnskoi movy*. [Theoretical grammar of the Ukrainian language]. Syntaksys: monohrafiia. Donetsk: DoNU. [in Ukraine].

8. Koniukhova, L. (1999). Yavyshche partseliatsii v movi suchasnykh zasobiv masovoi komunikatsii: dys. ... kandydata filol. nauk [The phenomenon of parcellation in the language of modern mass communication]: 10.02.01. Lviv,. P. 47–48 [in Ukraine].

9. Ladyniak, N. (2005). Ekspresyvni syntaksychni struktury u khudozhnomu teksti (na materialy tvoriv Ivana Bahrianyho). [Expressive syntactic structures in artistic text (based on the works of Ivan Bagriany)]. Naukovi pratsi Kam'ianets - Podilskoho derzhavnogo universytetu: Filohichni nauky. Vyp.11: Vol. 1–2, 2. Kam'ianets – Podilskiy: Abetka – Nova.. Vol. 2, 109–117 [in Ukraine].

10. Shulzhuk, K. (2004). *Syntaksys ukraïnskoi movy*. [Syntax of the Ukrainian language]: Pidruchnyk. Kyiv: "Akademiia" [in Ukraine].

G. M. Vakulenko

PhD in Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Methodology of Mykola Gogol Nizhyn State University

Functional and Stylistic Features of Sentences with Homogeneous Parts in Novels by Ivan Bagriany

The article focuses on the structural and semantic features of homogeneous parts of a sentence used in the artistic language of novels by Ivan Bagriany. The fact that homogeneous components are used by the author as significant elements for creating portraits, depicting landscapes is emphasized. It is determined that the most typical in the writer's idiolect are the verb homogeneous series, by which the author conveys the dynamics of narration, specifies, creates descriptive pictures. The adjective homogeneous series, which represent the vivid attributive characteristics of people, objects, spatial concepts and natural phenomena, actively function. The noun homogeneity, which emphasizes the scale of the depicted, is less used in the analyzed novels. Such homogeneity acquires particular stylistic expressiveness in the role of metonymy, when the intentional actualization of the most important words, according to the author, focusing attention on them gives the context colloquial intonations. The basic functional and stylistic examples of sentences with homogeneous parts are outlined in the studied texts. The analysis has shown that an interesting stylistic phenomenon in the novels under consideration is the detachment of homogeneous components, which attracts attention, emphasizes the characteristic features of a person or an object. Parcelled homogeneous predicates have been found to perform an emotional-expressive function, and parcelled secondary parts of a sentence add, specify certain information. In general, sentences with homogeneous parts in Ivan Bagriany's idiolect are subordinated to the aesthetic aims of the writer, serve as a means of artistic interpretation of his idiostyle, actualize information, make a tense, highly artistic narration more expressive, give it characteristics of originality.

Key words: *homogeneous parts of a sentence, homogeneous components, metaphorization, parcelling, repetition, detachment, idiolect of Ivan Bagriany.*